

ԸՆԴԱՐՁԱԿ ՏԱՐԵՑՈՅՑ Ս. Փ. ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՒԿԱՆԴԱՆՈՅԻ

(ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ Զ. ՏԱՐԻ, 1930, էջ 373. Կ. Պ.)

Տառապանքի օրին, հայրենի բային քանդուկէն վերջ, վերապրողներու ճիշն ու ճիգը չի խորհրդանշեր գեղեցիկ երեւոյթը Տարեցոյցներուն, որոնց մէջ պատկառելի դիրք կը գրաւէ շատ տարիներէ ի վեր Ս. Փրկչեան Ազգային Հիմնադրանքներ, ստուգիւ ընդարձակ իր 373 էջերով:

Թէ ինչու ցանցաւ է գրական գործերու թիւը, իմանալի են պատճառները: Սակայն խառնարան մը ուր հայ համայնքները կը ստիպուին դիմել սրտէ սիրտ խօսելու հին ու նոր կեանքի մասին, ինչ կը թուի թէ Տարեցոյցներն են: Հոն ամբողջ տարուան մը սնունդը կայ, սիրտ և հոգի վառող ու պարարող:

Անկեղծ տենչովը թէ Ս. Փ. Ա. Հիւանդանոցի տարեցոյցին մէջ պիտի կարգամ ամբողջ աշխարհի ցիրուցան հայութեան կեանքն ու գործը, շունչն ու բաթալը, երգն ու լաւօրը միջազգային կեանքին ու գրականութեան քով՝ կը բանամ զայն ու կը թղթատեմ զոնունակութեամբ:

Ա. Մասը թարգմտող պետական կեանքն է իր տնտեսական ու մշակութային ձեւաւորումներն աւիտիք բայց ամբողջական պատկերով որ արդէն ամենամանօթ է:

Բ. Մասը մեր ազգային կեանքին է նւերաւած: Հոն կը ներկայանայ թուրքիոյ հայութիւնը իր կրօնական ու քաղաքական կազմերովը, ինչպէս նաեւ զոգ կազմերու ժողովներն և անոնց գործնական արդիւնքները: Յատկապէս շեշտուած է հոն Հայ որսաց ու քաղաքական խնամատարութիւնը եւ ոստոյցաց օգնութեան և խնայողական սնունդի հոգաբարձութիւնը: Պոլսահայ վարժարաններու շարքէն վերջը ո՞վ կրնայ առանց յազումի և սարսուռի կարգաւ զատաի հայութեան վիճակացոյցը. մեր

բեկուած նաւին նշխարները որ հազիւ 40,000-ի կը հասնին, այնքան որքան դիւրաւ կը գտնէինք երբեմն մէկ քաղաքի մէջ անգամ...

Մեր դառն արցունքը խորհրդային Հաստատուն էր որ պիտի սրբէր... Տարեցոյցին ներկայացուցած հոգային ու քեան կարանային շինարարութիւնը արդէն ծանօթ էր մեզ, ինչպէս ծանօթ էին գիտատնտեսութեան և տնտեսականութեան յաջողութիւնները:

Մշակութային հիմնարկութիւններու մէջ սուրբ ենք ակնարկելու մատակարարած ու քանգարան իրենց զանազան ճիւղերուն մէջ:

Երեւան Հայաստանի արդի գրական կեդրոնն է որ կ'ապրին ու կը գործեն զրոյններու միութիւնները (corporation), որոնք իրենց պարբերականներն ունին:

Տարեցոյցի Բ. մասը կը լրանայ հայ մամուլի թերթերով ու հանդէսներով որոնք իւրաքանչիւրը աշխարհիս մէկ զատ անկիւնէն կը ծնի ճակատագրական ապագայով:

Գ. Մասը Ազգ. Հիւանդանոցի ընդհանուր կազմը կը պատկերացնէ, յետոյ իր տնտեսական վիճակացոյցը. բժշկական մարմինը կարգ մը մասնագիտական արժէքաւոր էջեր կը ներկայացնէ Տօրթօր թորգոմանի Յիշատակէն վերջ. Տօրթօ Ս. Կահապետեան «Թորթախտիկ դարմանումը լսելիքն մէջ օդի ներմուծումով», և Տօրթօ. Պ. Մանուէլեան «Ընդհանուր ակնարկ մը վիրաբուժութեան մասին», ինչպէս Տօրթօ. Ռ. Զաքար «Ռեօթրիկներ դերք ախտաձանաշումի մէջ» և վերջապէս Տօրթօ. Հ. Փէշտրակեանի «Յարբ ծնկաբերութեան մէջ»:

Տարեցոյցին Դ. Մասը «Հայ միտքն» է

իր մարդը արեւմտեան և արեւելեան նոր ու հին ցուացութեանով։ Նարոյեան Ս. «Հայերէն լեզուն և իր ուսումը»-ով մինչ զեղօնը կ'երգէ անոր, փառքն և հարստութիւնը, միւս կողմէն հրաւէր կը կարգայ սիրելու զայն ակնարկելով օտարացման վտանգները՝ իր խօսքին կնիք ըրած «Երբ ո՞նք մարդն իսկ է, լեզուն ցեղն իսկ է»։

Կը յաջորդեն Դուրեան Ս. «Քանդակներ անպատկան կեանքին» իր ծանօթ ջունչով և լեզուով, որուն արձագանքն է անշուշտ Տոքթ. Մանուէլեանի «Եղիշէ արքայու Դուրեան» (յորեւանին առթիւ), ստուգել քանդակ մը Դուրեան Ս. ի տպարին՝ շեշտելով անոր մէջ քանաստեղծը, քանասերը, քննադատը, խորհողն ու իմաստասերը։

Կան անդին զրական գոհարներու հասկներ. Զապէլ Ասատուր սրտի դպչող տողերով կը ներկայացնէ «Մարի Միւս հեկոխեան»-ը՝ անստգրիւտ հոգի մը, տպար կին մը որ գիտէ գործել վեհանձնօրէն իր հոյ եղբայրներուն համար՝ հիւանդանոցի, որբանոցի ու դպրոցի սեմերէն ներս։

Վ. Մալէզեանի «Խտէլ»-ը կուտ ու վսեմ քերթուած մ'է, մեղք որ տաղաչափական արուեստը քիչ մը թիրի է։ «Խտէլ» վերնագրով ու նոյն հանդերձով քերթուած մ'ունի Ռ. Որբերեան և «Հին տնակ» նախորդէն աւելի սահուն բայց նոյն թերիւ Երկու քնար ալ Օննիկ Մահտեսեան ունի «Խովուն» և «Աշնան տերեւներ» նախորդներուն ոճով։

Յ. Օշական արձակ քանդակ մ'ունի՝ «Մերմանացան» ուր տեսութիւնները ընդնական տարագի տակ գոցէ չափազանցեն զատափեսելով որ զրականութեան մէջ՝ (ըլլայ թող սերունդի մը դաստատար իր ժամանակին վրայ) դատեալ պատրասակն տակ մենք մեր եսին ծռեկներն են որ կը ձառագայրենք»։ և ի՞նչ զարմանք. միթէ անգոյն, պարզ ու թափանցիկ ապակի մ'է մեր էութիւնը ուր մտնէ արտաքին աշխարհը իբրև լոյս և դուրս ելլէ առանց զ' և է ազդեցութիւն կրկու. ո՞ր է այն

ատեն ըմբռնումը, յղացումը և մտքի ծռումը։ Եթէ մեր եսին մէջ կը մտնէ իրականութիւնը, հարկ է որ կրէ հեղք աղեկս, անհարին բան է հակառակն ենթադրել. զաղափարապաշտութիւն և իրապաշտութիւն առանձին առնուած մտորութիւն են իմաստասիրութեան մէջ. Օշական հոս լոկ իրապաշտի դեր կը խաղայ։

Զարուհի Մաղկունիի «Մոմիաներու աշխարհ»-ը՝ ճիշտ ու փայլուն տպաւորութիւն մ'է Եգիպտական թանգարանէն։ Ս. Յ. Կուրտիկեան ունի հետաքրքրական աւանդակ մը «Դշխոյն Հարաւոյ» ուր կը ներկայացնէ «Սարայի թագուհիին պատմութիւնը... Դուրանական աւանդութեան համաձայն»։ Vigouroux ալ կը նշանակէ անդին «La visite de la reine de Saba à Salomon est restée légendaire chez les Orientaux» Bible Polygl. էջ 698։

Արք. Տէր Յակոբեանի «Կայունն ու Անկայունը բարոյականին մէջ» զուտ իմաստասիրական արտայայտութիւն ու ջատագովական մ'է բարոյական օրէնքին՝ իր անհրաժեշտ, քացարձակ, անփոփոխ, յասկերժական, տիեզերական ու պարտադիր տեսականներով։

«Բուն» Հայկանուշ Մաքի իրապաշտ էջերէն է, որքան պարզ նոյնքան կշռուած ու խորհրդաւոր։

Արսէն Երկաթ «Երագի կանթեղ» մ'է կախել Տարեցոյցէն. առկայ՝ լոյսը իր տիրութիւնն ունի խորհրդաւոր, անկէ զատ «Յնորքի ուղեւորներ»-ն ալ ունի, ցնորք մը «որուն ժպիտն էր անհուն»։

«Նոր արուեստին շուրջ»-ը դասապարտութեան ցայլերգն է որ արձակ կ'երգէ Հր. Ալեանաք, հին բայց դասականի կիրթ ու խտապահանջ ոգիով. և որքան հակասութիւն, խորհիլ թէ Նոր արուեստի հեղինակներ ու գործեր են որ հրապարակը բռնած են, հրապարակը գեղեցիկ արուեստներուն։

Ու մեղմադձ քնար մը՝ Ազատունի՝ «Դիշերային խողք»-ով կը փակէ տեսարանը, տեղի տալով «Հայաստանի արդի զրականութեան նմոշներ»ուն։

Քննարկ տողեր կը ներկայացնէր Դ. Դէմիրճեան «Աղբատ մանուկ»ին մէջ, ու լաւ կ'ըմբռնէր իր սիրելիներն առ մանուկ որ չարքանակալ յիմանարու թէ աշխարհը «իմացան տխուր, ինչքան դուռն է», այո՛ երբ աշխարհը զոր մարդիկ կ'ուզեն չափել ու ձեռնել:

Մ. Մանուկեանի «կայարանում»ը իրական պատկերն է տխուր օրերէն, պատկերը բարի գեղղուկին զոր մարտի կոչը սիրելեաց զրկէն կը խլէ ... ի սպառ:

Թ. Թակոբեան «Արեւիկն իմ աշխարհը», «Նամուս ու Դելլաթ», «Արցունքից յետոյ» քերթուածներուն մէջ թուամանեանի շունչը, կորովն ու պայծառութիւնն ունի:

Արագիի «Կիսատ տունը» վերլուծումն է կամ քղի տառապեալ կեանքին և աւերի մասնակի՝ հայ կեանքին:

Ու կու գայ հայ Լէոնարտին յոռետես ու տխրամած, որ թանձր ու սեւ գոյներով «Մոռանալ» «Միջուկ» «Ինձ թողէք»ով կը յորդորէ հետեան, ... ու զինք բաղել անոյց, անխօս որուն պիտի յաջորդէ յոռտորիւ, յոռտիւ, յոռտիւ անաւանան:

Թշուառ հոգի որ մահի և ունայնութեան յուսահատութիւնը կրած է իր էութեան մէջ. քիչ մը լոյս պէտք էր անոր, կաթիլ մը յոյս, յոյսը յաւերժականի փոխանակ մահացոյցիչ ունայնութեան:

Կը յաջորդեն դեռ նիւթեր որ արեւմտակով կարելի է կարգալ, մշուշապատ բայց միշտ մեր սրտին պաշտելի հայրենայէնն ու հայրենակիցներէն. կարէն Միքայէլեանի «Անմիթաբ սէր»ը, ու Չարենցի քերթուածները «Գիշերը ամբողջ» «Ով կը հանդիպի» «Ինչքան որ հուր» Ալպոյանեան, ուսումնասիրութեամբ մը որուն մէջ կը փնտռուի ազնուութիւն յարգելու ուրիշին ազատութիւնը, մտածութիւնը, կրօնը՝ կը ջանայ ապացուցանել «կրկնուած սխալներ»ով թէ «Զմեռնիս առաջին հայ ապագրութիւնը 1676ին չէ»:

Վահան Թէքէեան մեծ արուեստագետի շունչով զետեղած է հոս «Ողբերգ պատաւ աղլկան». իսկ Հ. Պէրպէրեան համառօտ

յօդուածով մը Պ. Մ. Պարսամեանի մէկ խօսքը կը արբազէ (տե՛ս 1927ի Գեղուհիին մէջ) թէ Ժ. դարուն վերջերս Կ. Պոլսի մէջ հայ ճարտարագետներ չկային բաց ի Տրդատէ որ Ս. Սոփիայի զմէթը նորոգեց, Կ. Թ. Բասմաճեան ազգ մ'ունի հոս թէ «Հայերէն Գարդնոս մը» գտած է, գրուած 1692 ին՝ ... խոստանալով գայտարի ընդարձակ տեղեկութիւններ տալ:

Ողբացեալ Հրանդ Ասատուրի «Փիլիսոփայական բարոյական հաստատուններ»ը հայ ընթերցասէր ժողովրդեան միակ կարեւոր տարրն է որմէ զուրկ էր ցարդ կը յուսանք որ փութով ամբողջութիւնն ալ լոյս կը տեսնէ: Թակոբ Մնձուրիի «Վառանգար»ը իրական կեանքի գեղեցիկ էջ մ'է, ուր դուրս կը ցայտէ գործաւոր դասակարգի կեանքը պարզութեան հետ բարեսիրտ:

Թարութիւն Սինանեան երաժշտական տողեր ունի հոն, տողեր որ իր ընտանեական ժառանգութիւնն ու արուեստն են:

Արիստակէս Քահանայի Հիւսարիան «Արիստակէս Յովհաննէսեան» հայ երաժշտագետին կեանքն ու գործն է ուրուագրած. արդարեւ դէմք մը որ հայ հանրութեան սրտին մէջ տեղ մը և յիշատակ մը գրաւելու իրաւունքն ունի:

Տարբ. Մարգարեանի «Կեանքի հակադրութիւններ»ու քով, որ փոքրիկ պատկեր մ'է, կայ Թ. Քէշիշեանի «Աշուղ Սինոնի» գեղգեղածայն աշուղը Տիգրանեանակերտի, կեանքին հակիրճ գծերը զինք տարօրինակ մէկը կը ցուցնեն, ինչպէս են անշուշտ ստոյգ աշուղ կամ բանաստեղծները միշտ. կրօնաշունչ աշուղ մ'է ան. ցաւալի է որ դեռ անյայտ կը մնան իր գործերը որոնք, ինչպէս կը կարծուի, քիչ ըլլալու չեն:

Շատ թերթեր զրեցին ողբացեալ Թէոդիկի մասին, սակայն տարեցոյցէ մ'աւելի յարմար գետին կրնա գտնուիլ ուր իր տապանն հանգչէր արժանաւոր վերտառութեամբ, անոր որ իր ռազմագաղտին վրայ՝ ուր անյաղթելի արիւնքն էր հանդիսացած՝ զէն ի ձեռին օր մը կ'անշըն:

չանար: Այդ դամբարանն ու տապանա-
գիրը Ա. Նիկողոսիանին է որ կը յօրինէ,
թէպէտ ան՝ «շտապ քանի մը զիծ» ըլլայ:
Հուսկ կ'ակնարկենք Տոբթ. Ա. Մեզ-
պուրիանի «Երկու խմբանկարներու պատ-
մութիւնը» և Մարտի վասկոնցիանի «Տեսու-
թիւններ զրական երեսփոխներու ծագման
մասին»: ահա իր յօդուածին ուղեւժուծը
իւր իսկ խոսքերով «Հասարակական, տըն-
տեսական, գրական միջավայրը կը թա-
փանցէ մարդուն ներքին կեանքին և կը
պատրաստէ, կը կազմապարէ այնտեղ այն-
պէս, ինչպէս այդ կեանքի պայմանները
կը թելադրեն»:

Մանուէլեան և Նահապետեան՝ Ազգ-
Հիւանդանոցի Տօբթորները հետաքրքրա-
կան յօդուած մը կու տան «Փայծաղի
բարձումը»:

Տօբթ. Մանուէլեան կու տայ դարձեալ
համառօտ պատկեր մը Տիկին «Ինկա Նալ-
բանտեան»-ի որ թէպէտ օտար ծագումով
և լեզուով, սակայն ինչպէս կ'ըսէ հեղի-
նակը, հայեցի է, իւր զեղարուեստական
գրականութիւնը արժանապէս համարուած
Դանիակոն գրականութեան մէջ որպէս բնաբ-
երգակ քերթողուի:

Ու ազնիւ մտածութեամբ, ինչպէս սո-
վորութիւն եղած է այլեւս, Ազգ. Մ. Փ.
Տարեցոյցի խմբագրութիւնը մեզ կ'առաջ-
նորդէ երկիւղած պատկառանքով անոնց

ըով՝ եթէ կարելի է այսպէս հակասել՝
որոնք ուղարձ յամենայն մենէ, յաւի-
տենական հանգիստ ամէնուն. եկեղեցա-
կան ու աշխարհիկ՝ որոնք անուն մ'ու-
նէին ազգին մէջ, զործ մը հանրային
կեանքին մէջ, լուսայ մը հայ գրականու-
թեան զանձանակին մէջ: Անշուշտ անմո-
ռանալի դէմքեր են Արշարունի, Զիլին-
կիրեան, Թէրզիպաշեան, Պալլոգան, Մի-
նաս Զեբազ, Հայր Վարդան (Սիմոն Զէօմ-
լէկնեան), Ղազարոսեան, Կէօգլուրեան,
Մուսեան, Ալիքսանեան, Յ. Յովհաննէս-
եան:

Կը փակեմ տարեցոյցը համակրութեան
ու խրախոյսի մաղթանքով մը խմբագիր
մարմին, անմոռ պահելու այս գործը որ
մեծարժէք է իւր դերով, միացած ուժերով,
ու կը փակեմ զիրքը այն տպաւորութեան
տակ թէ անմոռ ազգի մը մեծ ձիրքն ու-
նինք. յաղթողներն յաղթուած՝ խաղա-
ղութիւն ու կեանք կը փնտռեն. մենք
յաղթուած՝ կ'ապրինք ու կը գործենք,
կ'ապրինք չարատանջ, սակայն կ'ապրինք
ազգին սիրով, հայրենիքի կարօտով, յա-
ւերժութեան յոյսով:

Հ. Ե. ՓԵՏԻՅԱՆ

1. Տարեցոյցը գրեթէ բաղադրար գործարուած է
1927-ի «Գեղունի»-ի նկարներով, անշուշտ տառնց յի-
շատակելու:

Ի. Խ.

ՁԱՌԱՐԹՈՒՆ ԱՍՏՂԵՐ

Ճերմակ ծաղիկներ դաշտին մէջ կանանչ,
Հերմակ և աստղեր ծոցը կապոյտին.
Ո՞վ չի գիտեր որ Զատիկէն առաջ
Եղգկազարդ կու գայ Հայոց աշխարհին:

Ամէն մէկ ծաղիկ ուրիշ բոյր ունի,
Ամէն մէկ և աստղ ուրիշ ճրարգ է.
Ամէն մեր Զատիկին որ լոյս կը վառի
Վաթսուն հազար հայ սըրտերու կրակն է:

Ու մեր յոյսերու կանթեղն արցունքի,
Կը շողայ կարմիր Տըղմուտին երես.
Շըղթան ալիքին հագիւ թէ դըպիշ
Աստղեր հազարով կը ժողվին կարծես:

Տեսիլքի նրման կը բացուի յանկարծ,
Աւարայրի քաղցր ու «կանանչ ծոցիկ».
Զուարթուն աստղեր իրար քով հանգչած
Եղգկազարդէն վերջ, հայկական Զատիկ:

Հ. Վ. ՅԱԳԱՆՆԻՍԻԱՆ

